

ესენი მოგზიბოდ წიხადენ ჳმბერ

260
2

საქართველოს
ფონდის № 287
ს. № 1
ფ. № 35

დასკანნიკობულია 7
15.01.2025

საქართველოს
ფონდის № 287
ს. № 1
ფ. № 35

საქართველოს
ფონდის № 287
ს. № 1
ფ. № 35

43.

რომ ამ წარწერაში მოხსენებულია იმერთა მეფე მითრიდატე ფარსმანის ძე და და ამასასპი. ამ ფაქტს მნიშვნელობა აქვს ისტორიის თვალსაზრისითაც. I — III საუკუნეებს განეკუთვნება ზოგი საფლავის ქვა რომლებიც ჩამოტანილია კავკასიის სხვადასხვა ადგილიდან. ამ ქვებზე აღბეჭდილია საკუთარი სახელები: აილიოსი, იასონი, ევონე, პანტაკლე, გადიკიონი, გასტისი, ქორეგიონი და სხვა, და მათ მნიშვნელობა აქვთ იმის გამოსარკვევად, თუ რა სახელები იყო გავრცელებული კავკასიაში ამ 17 — 20 საუკუნის წინათ. აღსანიშნავია, რომ ზოგი მათგანი საერთოა ბერძნულ-რომაული სამყაროსათვის, ხოლო მათ გვერდით გვხვდება უჩვეულო, მხოლოდ კავკასიისათვის დამახასიათებელი სახელებიც (მაგალ. ფარნარსი, როგორც ამას, ფიქრობს თ. ყაუხჩიშვილი.

დიდი მნიშვნელობისაა სერაფიტის ეპიტაფია საქართველოს ისტორიის ანტიკური პერიოდის საკითხების გამორკვევისათვის.

საინტერესოა სხვადასხვა ნივთზე გამოყვანილი წარწერები, რომელთა შინაარსი უმთავრესად სცილდება რელიგიის სფეროს. ამათგან ყველაზე უძველესია მცხეთაში აღმოჩენილი გუმბებზე ამოჭრილი წარწერები I — III საუკუნეებისა. აქ გვხვდება საკუთარი სახელები, რომლებიც ეწოდებოდა პიტიახშებსა და მათი ოჯახის წევრებს. ამ მასალასაც მნიშვნელობა აქვს ონომატოლოგიური ძიებებისათვის.

1949 წელს რუსთაში წარმოებულ არქეო-

ლოგიური გათხრების დროს აღმოჩნდა რბილი ქვის მრგვალი საბეჭდავი, რომლის დიამეტრი დაახლოებით 9 სანტიმეტრია. ირგვლივ ამოჩუქურთმებულია ორნამენტი, შუაში — ჯვარი, ხოლო ორნამენტსა და ჯვარს შორის ირგვლივ — ბერძნული წარწერა. თ. ყაუხჩიშვილის გაშიფრვით, ეს წარწერა ასე იკითხება: „საფარველი მწვერვალისა“. ნივთი, რომელიც წარმოადგენს საბეჭდავს, გამოიყენებოდა სამეურნეო ხასიათის ნაგებობათა, თუ ქურჭელთა (ქვევრების...) დასაბეჭდად და ზედ ეწერებოდა: „საფარველი მწვერვალისა“. საინტერესოა, რომ ნივთზე არის ქართული წარწერაც: „თემ...“ (დაუმთავრებელი სიტყვა). იქნებ გვაქვს თემესტიოსი, როგორც ვარაუდობს ავტორი. ნივთი VII — IX საუკუნით თარიღდება.

წიგნში წარმოდგენილია ბერძნული წარწერები იმდაგვარად, როგორც ეს არის ძეგლებზე მოცემულია თითოეული მათგანის ამომწურავი დახასიათება.

თ. ყაუხჩიშვილის ნაშრომი მნიშვნელოვანი გამოკვლევაა, რომელიც შუქსა ფენს არა მხოლოდ ბერძნული ეპიგრაფიკის საკითხებს, არამედ საქართველოს ისტორიის ზოგიერთ მომენტსაც. საქართველოს ისტორიის საკითხები კი მჭიდროდ უკავშირდება ჩვენს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ და დაცულ ბერძნულ წარწერებს.

ბ. ზიზინაძე

4

დ. ბენაშვილი. „ლიტერატურული კიბაანი“

საბჭოთა მწერალი 1952

00

★

სსრ კავშირის მწერალთა კავშირის მე-13 პლენუმზე ამხ. აღ. ფადეევი ენებოდა ლიტერატურული კრიტიკის ფრონტზე არსებულ მდგომარეობას და აღნიშნავდა, რომ კრიტიკა ნაკლებად ეტანება საბჭოთა ლიტერატურის განვითარებისათვის ისეთი დიდმნიშვნელოვანი თეორიული პრობლემების დამუშავებას, როგორიცაა სოციალისტური ესთეტიკის, იდეურობისა და მხატვრობის, ფორმისა და შინაარსის საკითხები.

მართალია, საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნეობაში ამ მიმართულებით, ~~კანსაკუთრებულია მისი შემდეგ, რაც გამოქვეყნდა ამხანაგ სტალინის გენიალური საენ-თმეცნიერო შრომები~~ სერიოზული გარდატეხა მოხდა, გაძლიერებულია ყურადღება აქტუალური თეორიული პრობლემე-

ბის მეცნიერული დამუშავებისადმი, საბჭოთა მწერლების შემოქმედების, მათი ცალკეული თვალსაზრისი მხატვრული ნაწარმოებების უფრო სრულყოფილი, საფუძვლიანი, ყოველმხრივი ანალიზისადმი. მაგრამ კრიტიკის, კერძოდ ქართული საბჭოთა ლიტერატურული კრიტიკის დარგში არსებული მდგომარეობა ჯერ კიდევ არ არის დამაკმაყოფილებელი.

თუნდაც ის ფაქტი, რომ ჩვენში ჯერ კიდევ არ არის შექმნილი ქართული საბჭოთა ლიტერატურის ისტორიის არა თუ სისტემატური კურსი, არამედ არ მოგვეპოვება მეცნიერულად და მეთოდოლოგიურად გამართული მონოგრაფიები მოწინავე ქართველ საბჭოთა მწერლებზე და პოეტებზე, მოწმობს ჩვენი კრიტიკის

არა გვექონია. მიუხედავად ამისა, ეპიგრაფიკული ძეგლების შესწავლის თვალსაზრისით საყურადღებოა ფრ. დიუბუა დემონპერეს, პლ. იოსელიანის, ნ. კონდაკოვის, მწერალ გ. წერეთლის და სხვათა შრომები, სადაც დაინტერესებული მკითხველი საყურადღებო მასალას ამოიკითხავს. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ექვთიმე თაყაიშვილის შრომები, სადაც დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ქართული წარწერების შეგროვება-კომენტირებას, და ამ მასალაში ხშირად ვხვდებით ბერძნულ წარწერებსაც. საინტერესოა ექ. თაყაიშვილის ისეთი ნაშრომები, როგორცაა „არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი“, „არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში“ და სხვ.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, საქართველოში აღმოჩენილი ბერძნული წარწერების შესწავლის დარგში ყველაზე სერიოზულ ნაშრომად უნდა მივიჩნიოთ პომიალოვსკის შრომა, სადაც თავმოყრილია მრავალი ცნობა ჩვენში და ცულ ბერძნულ წარწერებზე. იგი გზის მაჩვენებელია მათთვის, ვინც ეძებს ბერძნულ წარწერებს საქართველოს ტერიტორიაზე. მაგრამ ეს შრომაც საქაოდ ნაკლოვანია და მთლიანად ვერ უპასუხებს მეცნიერული ანალიზის მკაცრ მოთხოვნებს. ავტორი ეყრდნობოდა ისეთ წყაროებს, სადაც მოცემულია შემთხვევითი ხასიათის ცნობები ჩვენთვის საინტერესო საკითხის გარშემო. ესაა უმთავრესად შრომები ქართული გრამატიკიდან, საქართველოს გეოგრაფიიდან, ისტორიიდან, არქეოლოგიიდან და სხვა დარგებიდან. აქედან ჩანს, რომ პომიალოვსკი სარგებლობს არა სპეციალური გამოკვლევებით, არამედ ისეთი შრომებით, რომელთა ავტორები ბერძნული ენისა და ბერძნული ეპიგრაფიკის მკოდნებათ ვერ ჩაითვლებიან.

საბჭოთა ხელისუფლების დროს გამოქვეყნდა მნიშვნელოვანი ნაშრომები საქართველოში დაცული ბერძნული წარწერების შესწავლის დარგში. შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენში აღმოჩენილი ბერძნული წარწერების სისტემატური და მეცნიერული შესწავლა ამ უკანასკნელი 25 წლის საქმეა. აქ უნდა მოვიხსენიოთ ა. ამირანაშვილის ნაშრომი „საქართველოს მუზეუმის ბერძნული წარწერები“, რომელიც 1928 წელს გამოქვეყნდა „საქართველოს მუზეუმის მოამბის“ მეოთხე ტომში. განხილულია მუზეუმში დაცული რვა წარწერა, რომელთაგან რამდენიმე ადრეც იყო გამოქვეყნებული.

ჩვენს ტერიტორიაზე ახლად აღმოჩენილი ბერძნული წარწერები 1940 წლებიდან გამოაქვეყნა ცნობილმა მეცნიერმა პროფ. სემონ ყაუხჩიშვილმა, რომელსაც კერძოდ, დიდი და მსასტრება მიუძღვის ქართულ-ბერძნული ურ-

თიერთობის შესწავლის დარგში. აქ აღსანიშნავია მისი შრომები იმ ბერძნული წარწერების შესახებ, რომლებიც აღმოჩნდა მცხეთა-არმაზის არქეოლოგიური გათხრების დროს. ს. ყაუხჩიშვილის წერილებში (იხ. „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, II, № 1 — 2, 1941 წ.; IV, № 6, 1943 წ.) წარმოდგენილია წარწერების ფოტოაბრევი, დადგენილი რედაქცია, ენობრივი ანალიზი, თარგმანი და გარკვეულია აღმოჩენილი წარწერების ისტორიული მნიშვნელობა. პროფ. სიმ. ყაუხჩიშვილს ეკუთვნის, აგრეთვე, რამდენიმე ბერძნული წარწერის პუბლიკაცია საქართველოში ბერძნების დასახლების ისტორიასთან დაკავშირებით (იხ. ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, IV, 1942 წ.). აქვე აღსანიშნავია, რომ რამდენიმე ბერძნული წარწერის გამოცემა შეასრულა პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგმა.

სარეცენზიო ნაშრომი პირველი წიგნია, სადაც თავმოყრილია საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი და დაცული ყველა ბერძნული წარწერა. ესაა პირველი ფუნდამენტური შრომა, სადაც ჩვენში არსებული ბერძნული ეპიგრაფიკული ძეგლები შესწავლილია სრული სიღრმით და ფართო მასშტაბით.

თ. ყაუხჩიშვილს, პირველად ყოვლისა, შეუმოწმებია ყველა წარწერა, რომლებიც წარმოდგენილია პომიალოვსკის ზემო ნახსენებ შრომაში. შემოწმებულია, აგრეთვე, სხვა ცნობებიც, რომლებიც გაბნეულია სხვადასხვა გამოკვლევაში თუ მოგზაურობაში. ამასთანავე, ავტორს მიუკვლევა მრავალი ახალი მასალისათვის.

თ. ყაუხჩიშვილის შრომის ერთ-ერთი უმთავრესი ღირსება ისაა, რომ ყველა ძეგლი შესწავლილია ადგილზე. ამ მიზნით ავტორს რამდენჯერმე უმოგზაურია გელათში, ნიკორწმინდაში, სამეგრელოში, კახეთში, სვანეთში, აფხაზეთში და სხვაგან, სადაც კი დაცულია ესა თუ ის ბერძნული წარწერა. შესწავლილია, ამასთანავე, მუზეუმებში შენახული მასალაც.

დამუშავებული წარწერები საწერი მასალის მიხედვით ავტორის მიერ დაჯგუფებულია სამ ჯგუფად: 1. ქვაზე ამოჭრილი წარწერები, 2. სხვადასხვა წივთზე გამოყვანილი წარწერები, 3. ფრესკული წარწერები. ქვებზე ამოჭრილი წარწერები თარიღდება პირველი საუკუნისიდან მე-19 საუკუნემდე ჩათვლით.

ქრონოლოგიურად პირველი ადგილი უჭირავს მცხეთის მიდამოებში აღმოჩენილ წარწერას. წარწერა უთარილოა, მაგრამ მასში მოხსენებული ისტორიული პირების სხვადასხვა თანამდებობათა აღნიშვნის მიხედვით ხერხდება ძეგლის დათარიღება 75 წლით. აღსანიშნავია,

2

საგრძობო ჩამორჩენას დღევანდელი საზოგადოების გაზრდილ მოთხოვნებისაგან, საბჭოთა კრიტიკულ ლიტერატურისადმი კი მკითხველები, განსაკუთრებით სტუდენტი და მოსწავლე ახალგაზრდობა დიდ ინტერესსა და ყურადღებას იჩენს. ამიტომ, ბუნებრივია, საბჭოთა კრიტიკოსის ყოველ ახალ წიგნს ისეთივე ყურადღებით ეკიდება მკითხველი საზოგადოებრიობა, როგორც მოწინავე საბჭოთა მწერლის ყოველ ახალ მაღალი დეიურ და ღრმა ემოციურ მხატვრულ ნაწარმოებს.

ამ მხრივ საინტერესო და მეტად საყურადღებო მოვლენას წარმოადგენს დიმიტრი ბენაშვილის კრიტიკული წერილების წიგნი „ლიტერატურული ძიებანი“. ეს ავტორის პირველი წიგნია ქართველ საბჭოთა მწერლებზე, ქართული საბჭოთა ლიტერატურის განვითარების აქტუალურ საკითხებზე. მასში ძირითადად წარმოდგენილია ნიკო ლორთქიფანიძის, ლეო ქიაჩელის, პოლიკარპე აკაბაძის და სერგო კლდიაშვილის შემოქმედების ვრცელი განხილვა, აგრეთვე წერილები „კრიტიკული და სოციალისტური რეალიზმის ურთიერთობის საკითხისათვის“ და „ალექსანდრე პუშკინი“.

წიგნის უდავო ღირსება, უწინარეს ყოვლისა ის არის, რომ მასში წარმოდგენილი საბჭოთა მწერლების შემოქმედება განხილულია იდეური შინაარსისა და მხატვრული ფორმის ფართო და საფუძვლიანი ანალიზის ასპექტში. ამასთან თითოეული მწერლის შემოქმედებითი გზის განხილვასთან დაკავშირებით ავტორის მიერ გაბედულად არის წამოყენებული ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში ჯერ კიდევ ნაკლებად დამუშავებული საკითხების შესახებ მთელი რიგი თეორიული დებულებები (მაგალითად, ნოველა, როგორც ჟანრი, მისი სათავეების საკითხი ქართულ ლიტერატურაში, მისი თეორიული განსაზღვრა ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედების განხილვასთან დაკავშირებით, ხასიათისა და ტიპიურობის პრობლემა ლეო ქიაჩელის შემოქმედების განხილვასთან დაკავშირებით, დრამატურგიის განვითარების მტკივნეული საკითხები პ. აკაბაძის შემოქმედების განხილვასთან დაკავშირებით, კრიტიკული და სოციალისტური რეალიზმის ურთიერთობის პრობლემები, კომპოზიციისა და სიუჟეტის ადგილისა და როლის შესახებ მხატვრულ ნაწარმოებში და სხვ.) და მოცემულია მათი თავისებურად გადაწყვეტის ცდა (~~რამდენად სწორად ამაზე ქვემოთ~~).

მარქსისტულ-ლენინური მეთოდოლოგიის მომარჯვებით დ. ბენაშვილი მწერლების შემოქმედებითს განვითარებას განიხილავს იმ საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობებთან მჭიდრო კავშირში, რომლებიც განაპირობებენ მათს ესთეტიკურ მსოფლმხედველობას. ამ თვალსაზრისით

მეტად საინტერესოდ არის გაშუქებული ნიკო ლორთქიფანიძის, როგორც მე-20 საუკუნის ქართული ლიტერატურის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ბელეტრისტის შემოქმედება.

დ. ბენაშვილი, ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედებისადმი ისტორიული მიდგომით ამ მწერლის თითქმის ყველა უმთავრეს, საზოგადოებრივად მნიშვნელოვან ნაწარმოებს განიხილავს პრობლემატური საკითხების გარშემო მათი დაჯგუფების საფუძველზე. აქედან გამომდინარე, პირველად ის ანალიზს უკეთებს ნიკო ლორთქიფანიძის ისტორიული ხასიათის ნაწარმოებებს („მრისხანე ბატონი“, „უამთა სიავე“, „რაინდები“), რომელთაც გარკვეული ესთეტიკური და მხატვრული მნიშვნელობა აქვთ დღესაც და გვიჩვენებს ამ ნაწარმოებების რეალისტურ საფუძველს. შემდეგ კრიტიკოსი იკვლევს იმერეთის თავადაზნაურობის, როგორც კლასის, რღვევისა და განადგურების ამსახველი მოთხრობებისა და ნოველების მთელი ციკლის „დანგრეული ბუდეების“ იდეურ და მხატვრულ თავისებურებას, კრიტიკოსი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ამ ციკლის ნოველები განიხილვიან მხატვრული რეალიზმითა და დიდი შინაგანი დრამატიზმით, რაც თემატურად მსგავსების მიუხედავად, ნიკო ლორთქიფანიძეს განასხვავებს დავით კლდიაშვილისაგან. ცალკე კვლევის ობიექტად არის აღებული ის მინიატურები და ესკიზები, რომლებშიც მოჩანს ნიკო ლორთქიფანიძის გადახვევა რეალიზმის პოზიციებიდან და მისი გატაცება იმპრესიონიზმით.

დ. ბენაშვილი დამაჯერებელ თეორიულ დასაბუთებას აძლევს ნიკო ლორთქიფანიძის მხატვრულ მარცხს, რომელიც განიცადა მან ნაწარმოებში „ბილიკებიდან ლიანდაგზე“. რა მოხდა? აყენებს კითხვას კრიტიკოსი და იქვე უპასუხებს.

„მოხდა, ის რაც ხშირად ხდება ხოლმე მხატვრულ შემოქმედებაში. ყოველი შემოქმედი წერის დროს გამოდის ასაწერი მასალის შინაგანი ხასიათიდან, ამიტომ შესატყვისი ფორმის მოძებნას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ხასიათის სულიერი ცხოვრების გაგებისათვის. ყოველ ფორმაში როდი შეიძლება ხასიათის გაგება! ხასიათი მხოლოდ მაშინ არის ნამდვილი, როდესაც გარეგანი ადექვატური ფორმის მეშვეობითაა გადმოცემული. ნიკო ლორთქიფანიძემ ანგარიში არ გაუწია რეალურ ცხოვრებაში მომხდარი მოვლენის მიერ შექმნილი ხასიათის თვისობრივ მხარეს, შესატყვისი ფორმის მოძებნის საჭიროებას. მოვლენათა აღწერის დროს აღწერითი მეთოდი გამოიყენა, მაგრამ აღწერითი მეთოდი უძლურია მოძებნოს შინაარსისათვის დამახასიათებელი, მისთვის შესატყვისი ფორმა. თუ არა ეს გარემოება, შეუძლებელი იყო ასეთი ლათესუსი ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედებაში.“

საბჭოთა მწერლებზე

1931

1952

მხოლოდ ახალი შინაარსისათვის შესატყვისი ფორმის უგულვებელყოფამ შექმნა წინააღმდეგობა მასალისა და მის გამოსახვის საშუალებას შორის, ამის შედეგად კი — ნაწარმოების სისუსტე“ („ლიტერატურული ძიებანი“, გვ. 84—85).

ამ ამონაწერიდან ჩვენ ვგრძნობთ კრიტიკოსის მისწრაფებას, უჩვენოს მკითხველს არა მარტო ის, თუ რა ან როგორ გამოსახა მწერალმა ესა თუ ის მოვლენა, მოქმედება, ხასიათი, არამედ ისიც, თუ რაშია მისი მხატვრული გამარჯვების თუ დამარცხების საფუძვლები. მიუხედავად ნაკლოვანი, ჩრდილოვანი მხარეების მოურიდებელი ჩვენებისა, ნიკო ლორთქიფანიძე ჩვენს წინაშე დგება, როგორც „მოქალაქისა და მწერლის საყვარელი სახელი“, როგორც ქართული სიტყვის ოსტატი და ხელოვანი, რომლის „ლიტერატურული მემკვიდრეობა ქართულ საბჭოთა ლიტერატურაში შედის თავისი მდიდარი და მიმზიდველი სახით“. (გვ. 88). მწერლის შემოქმედების კვლევის, მისი ყოველმხრივი გარჩევის ასეთი სწორი პრინციპი ალომდე გასდევს დ. ბენაშვილის წიგნს. ამაშია მისი მეორე მთავარი ღირსება.

ამომწურავად და ფართოდ არის გაშუქებული წიგნში ქართული პროზის შესანიშნავი ოსტატის ლეო ქიაჩელის მხატვრული შემოქმედება. ამ შემთხვევაში დ. ბენაშვილის კრიტიკული აზროვნება, შეიძლება ითქვას, რამდენადმე ცილდება მოცემული მწერლის შემოქმედების იდეურ-მხატვრული კვლევის ფარგლებს და ქართული ლიტერატურათმცოდნეობის ისეთი რთული და დღემდე ხელუხუხებელი საკითხის დამუშავებას ცდილობს, როგორცაა ტიპისა და ხასიათის პრობლემა საერთოდ ქართველი ბელეტრისტების შემოქმედებაში. ამით აიხსნება, რომ განსაკუთრებით ეს თავი გადაჭირებულია ზოგადი თეორიული მსჯელობებით ლიტერატურული ხასიათისა და ტიპის ჩამოყალიბების, მისი შექმნის, მისი საზოგადოებრივი იდეებისა და ფუნქციების, მისი მხატვრული სრულყოფისათვის აუცილებელი პირობებისა და სხვათა შესახებ.

ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ ანალიტიკური კვლევის გზით ლეო ქიაჩელის შესახებ ავტორის მიერ დებულბეჭების სახით ჩამოყალიბებულ ზოგად დასკვნებს, რომ ქიაჩელის რევოლუციამდელი რეალისტური რომანის მთავარი გმირი ტარიელ გოლუა, როგორც ხასიათი „დიდი ხანია დაუდგა გვერდით მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი ბელეტრისტების მიერ შექმნილ კლასიკურ სახეებს“, რომ „ამავე დროს „ტარიელ გოლუა“ მიჯნა, რომელიც მეოცე საუკუნის პროზას თავისობრივად ანახვავებს მეცხრამეტე საუკუნის პროზისაგან“ (გვ. 124), რომ „ლეო

ქიაჩელი მეოცე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში აგრძელებს ქართული კრიტიკული რეალიზმის გზას, მაკრამ ამავე დროს თავისებური ელფერი შეაქვს ამ რეალიზმში და არსებითად ახალ თვისებაში გადაჰყავს კრიტიკული რეალიზმის ტრადიციული თვალსაზრისი“ (გვ. 151), რომ „ლეო ქიაჩელის მხატვრული ენა, დაწყებული ტარიელ გოლუადან დამთავრებული მთისკაცით, შეეფარდება დროისა და ხასიათის სულიერ განწყობილობას“, რომ „ამაშია მწერლის ძალა“ (გვ. 180). და ~~წიგნის, რომ ლეო ქიაჩელი მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიაში დაჩვენა, როგორც სტალინური ეპოქის მხატვრული სიტყვის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ოსტატთაგანი“ (გვ. 183). ყველა ამ ლოგიკურ დასკვნას წინ უძღვის მდიდარ ფაქტიურ მასალაზე დამყარებული სავსებით დამაჯერებელი მსჯელობანი.~~

სრულიად ახლებურად არის გარჩეული წიგნში ერთ-ერთი გამოჩენილი საბჭოთა კომედიოგრაფის — პოლიკარპე კაკაბაძის საინტერესო დრამატურგიული შემოქმედება. ავტორი სწორ შეხედულებებს ავითარებს ამ თავში, როცა წერს რომ „ყვარყვარე თუთაბერი“ და „კლმეურნის ქორწინება“ ქართული დრამატურგიის ისტორიაში წარმოადგენენ საბჭოთა კომედიის შექმნის პირველ საუცხოო ნიმუშებს, რომლებშიაც ყოველი ხასიათი განპირობებულია გარკვეული იდეური მიზანდასახულობითა და სიცხოველით.

კრიტიკული და სოციალისტური რეალიზმის ურთიერთობის პრობლემისადმი მიძღვნილი სტატია პირველი ცდაა ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში ამ საკითხის დამუშავებისა და გადაწყვეტისა მაგრამ რამდენადაც ის მეტად აქტუალურია და მნიშვნელოვანი, იმდენად უფრო მეტი გაშლა და გაღრმავება დასჭირდება შემდგომში.

წიგნში განვითარებული მთელი რიგი შეხედულებანი და მტკიცებანი, როგორც აღვნიშნეთ, შეეხებიან ისეთ საკითხებს. რომლებიც ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ჯერ კიდევ არაა საკმაოდ თეორიული სიღრმით ან სრულიად არ არის დამუშავებული. დ. ბენაშვილის სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ იგი, როგორც კრიტიკოსი, გვერდს კი არ უგლის ასეთ საკითხებს, იოლი გზით კი არ მიდის, არამედ ცდილობს თავისებური სინათლე, გარკვეულობა შეიტანოს მწერლის შემოქმედების განხილვასთან დაკავშირებული პრობლემების გადაწყვეტაში.

მაგრამ ეს ცდა გაცილებით უფრო წარმატებითი იქნებოდა, რომ ავტორს ზოგიერთი თეორიული აზრის წამოყენება-განვითარებისას არ გამოეჩინა გადაჭარბებული დანდობა საკუთარ ძალებსადმი და უფრო მტკიცედ მოემარჯვნა მარქსისტულ-ლენინური ლიტერატურათმცოდ-

1931

პოლიტიკური სპეკულაცია
ბიბლიოგრაფია

საქართველოს
საზოგადოებრივი
მედიის
სახელმწიფო
სამსახური

ნაწარმოებში. ახასიათებდა რა სიუჟეტის მნიშვნელობას, საბჭოთა ლიტერატურის ფუძემდებელი მაქსიმ გორკი აღნიშნავდა, რომ მასში გამოხატულებას პოეზიას „კავშირი, წინააღმდეგობა, სიმბათია, ანტიპათია, და საერთოდ ადამიანების ურთიერთდამოკიდებულება, განვითარების ისტორია და ამა თუ იმ ხასიათის ორგანიზაცია“ (М. Горький, Литературно-критические статьи, 1937 стр. 589)

განა შეიძლება ის, რაც „ადამიანის განვითარების ისტორიას“ და „ხასიათის ორგანიზაციას“ გვიჩვენებს უბრალო ტექნიკურ ელემენტად ჩავთვალოთ ნაწარმოებში და დავაშოროთ მის შინაგან, არსებითს, ძირითად ორგანულ ნაწილებს? როგორ შეიძლება ნაწარმოებში მწერლის მიერ გამოსახული იდეური შინაარსი წარმოვიდგინოთ სახეთა სისტემის, კომპოზიციისა და ენის გარეშე? ეს სამი მთავარი ელემენტი (გმირთა ხასიათები ან მოქმედი პირობები — იგივე სახეთა სისტემა, კომპოზიცია, ენა) არსებითად განაპირობებს მხატვრულ ნაწარმოებში ფორმისა და შინაარსის, იდეურობისა და მხატვრობის ორგანულ მთლიანობას, და ისინი ერთმანეთისათვის ისევე აუცილებელი არიან როგორც ჰაერის ადამიანის სიცოცხლისათვის. ჩვენ ვფიქრობთ დ. ბენაშვილი გადასინჯავს ამ საკითხში თავის შეხედულებას.

ორიოდე სიტყვა წიგნის სხვა ნაკლოვანებათა შესახებ. ლეო ქიაჩელის შემოქმედება, როგორც აღვნიშნეთ, საერთოდ კარგად არის გაშუქებული წიგნში, მაგრამ მასში მაინც გვხვდება ზოგიერთი ფორმულირება, რომლებიც დაზუსტებას მოითხოვს. წიგნის 95-ე გვერდზე დ. ბენაშვილი წერს: „კრიტიკულ რეალიზმში გლენთა აღშფოთებას უსამართლობის წინააღმდეგ ყოველთვის სტიქიური ხასიათი ჰქონდა. ლეო ქიაჩელის ნაწარმოებში კი (ლაპარაკია „ტარიელ გოლუაზე“) გლენთა გამოსვლები ორგანიზაციულ ხასიათს ატარებს, მათ ხელმძღვანელ ძალად მოჩანს მუშათა კლასი, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწინავე რაზმი“. ეს დებულება კრიტიკული რეალიზმის მიმართ შედარებით სწორია. მაგრამ ცალკე აღებული დაზუსტებას საჭიროებს.

ლეო ქიაჩელის „ტარიელ გოლუაში“ გლენთა მოძრაობა, როგორც 1905 წლის ეპოქის კონკრეტულ-ისტორიული სინამდვილისათვის დამახასიათებელი ტიპური მოვლენა, არ ატარებს ორგანიზაციულ ხასიათს და არც მუშათა კლასი მოჩანს ნაწარმოებში, როგორც გლენთა მოძრაობის „ხელმძღვანელი ძალა“. ეს სავსებით შეფუარდება მოცემული ეპოქის ისტორიულ სინამდვილეს. თავისი ხასიათით გლენთა მოძრაობა 1905 წლის რევოლუციის პერიოდში იყო დაქსაქსული, არაორგანიზებული. ლენინი აჯამებდა

რა რევოლუციის დამარცხების მიზეზებს, თავის მოხსენებაში 1905 წლის რევოლუციის შესახებ, რომელიც გააკეთა მან 1917 წლის 22 იანვარს ციურხიში მუშათა ახალგაზრდობის მიერ მოწვეულ კრებაზე, ამბობდა: „სამწუხაროდ, გლენები მოქმედებდნენ მეტად დაქსაქსულად, არაორგანიზებულად, ვერ იჩენდნენ სათანადო შეტევითს უნარს, და ეს არის ერთი ძირითადი მიზეზთაგანი რევოლუციის დამარცხებისა“ (ლენინი, თხზულებანი, ტ. 23, ქართული გამოცემა, 1951 წ. გვ. 327).

სავსებით სწორია კი ვკითხულობთ: „რევოლუციაში ჯერ კიდევ არ იყო მუშათა და გლენთა მტკიცე კავშირი ცარიზმის წინააღმდეგ.. რევოლუციაში მუშები ყოველთვის შეთანხმებულად როდი გამოდიოდნენ, და მუშათა კლასმა, რომელსაც ჯერ კიდევ არ ჰქონდა თავისი საკუთარი რიგების ერთიანობა, ვერ შეძლო გამბდარიყო რევოლუციის ნამდვილი ბელადი“. (გვ. 114-115). როგორ შეეძლო ლეო ქიაჩელს ამ ისტორიული სინამდვილის საწინააღმდეგოდ „შელამაზებულად“ წარმოედგინა ეპოქის ცოცხალი სახე? მაშინ ხომ დაკარგავდა იგი ესოდენ მხატვრულ დამაჯერებლობასა და დიდ შემეცნებითს ლირებულებას? ნაწარმოებში ბროლიას პირად მოწვეული გლენთა კრება 1905 წლის რევოლუციის პერიოდში საერთოდ გლენთა ორგანიზაციული დარაზმულობის ტიპიურ განსახიერებად არ ჩაითვლება. იგი ამ მოძრაობის უფრო კარჩაკეტილობისა და შეზღუდულობის, ერთ სოფელში მომწვევდების მაჩვენებელია.

179-ე გვერდზე დ. ბენაშვილი წერს: „ლეო ქიაჩელმა დიდი ხანია რაც თავის ესთეტიკურ მსოფლმხედველობად აქცია სოციალისტური რეალიზმი. მისი პირველი ძლიერი გამოვლენა მწერალმა მოგვცა „ჭაკი აძბაში“, ხოლო უმაღლესი ფორმა „გვადი ბიგვაში“ და „მთისკაცში.“ ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ სოციალისტური რეალიზმის ნამდვილი სათავე მე-20 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში „ტარიელ გოლუადან“ იწყება, მაგრამ ეს ცალკე კვლევის საგანია.

არ შეიძლება ითქვას, რომ ნაწარმოების მხატვრული ფორმის ანალიზის საკითხებთან დაკავშირებით ავტორს გამოყენებული არ ჰქონდეს ი. ბ. სტალინის გენიალური საენათმეცნიერო მოძღვრება, მაგრამ მკითხველი 1952 წელს გამოცემული წიგნისაგან ამ მოძღვრების სფუძველზე ნაწარმოების მხატვრობის, მისი ენის უფრო ღრმა და ფართო ანალიზს მოელოდა.

რამდენადმე დაუსრულებელის შთაბეჭდილებას ტოვებს მონოგრაფიული მიმოხილვა სერგო კლდიაშვილის შემოქმედებაზე. უმართებულად მიგვაჩნია 1950 წლის აგვისტოში დაწერილი

ნების უახლესი მეთოდოლოგიური მონაცემები ამასთან დაკავშირებით პირველ რიგში ერთ მეტად მნიშვნელოვანი თეორიული ხასიათის პრობლემაზე გვინდა მივაქციოთ ავტორისა და მკითხველის ყურადღება.

საკითხი შეეხება მხატვრული ნაწარმოების ერთ-ერთი მთავარი ელემენტების — კომპოზიციისა და სიუჟეტის როლსა და ადგილს ნაწარმოების ს.ერთო არქიტექტონიკაში. დ. ბენაშვილი საცესებით სამართლიანად იქცევა როცა ყოველი მწერლის შემოქმედების საერთო ანალიზისას საკმაოდ ფართო და კანონზომიერად ადგილს უთმობს ამ საკითხების გარკვევას. ეს სრულიადაც არ ნიშნავს ფორმალისმით გატაცებას, როგორც ეს ზოგიერთებს აქვს წარმოდგენილი. ნაგრამ ერთია საკითხის დაყენება, მეორეა მისი მართებულად გადაწყვეტა და საქმე ეხება სწორედ იმას, თუ რამდენად სწორია და მისაღები ის აზრები, რომლებიც ამ საკითხთან დაკავშირებით თითქმის მთელ წიგნში ვითარდება. მოკლემინოთ წიგნის ავტორს.

„...ნაწარმოებში ტექნიკურ ელემენტს დიდი მნიშვნელობა აქვს, წერს დ. ბენაშვილი, — ტექნიკურ ელემენტში ჩვენ ვგულისხმობთ ნაწარმოების რთულ კომპოზიციას (ხაზი ჩემია ა. თ.), რომელიც თავის მხრივ შედგება, სიუჟეტისაგან, ფაბულისაგან და სიტყვიერი ხერხების სხვა ელემენტისაგან“ (გვ. 292). სხვა ადგილას ავტორი განაგრძობს: „სიუჟეტი, რაგინდ რთული და მნიშვნელოვანი არ უნდა იყოს ის, ნაწარმოებში მარცხ ტექნიკური ელემენტის (ხაზი ჩემია ა. თ.) მნიშვნელობას ინარჩუნებს და ის ორგანული ნაწილის (ხასიათი და თვითონ მწერალი) თანაბარ მნიშვნელობას არასოდეს არ დიკავებს ნაწარმოებში“ (გვ. 120), უფრო ზუსტად თავისი მოსაზრება ამ საკითხზე ავტორს გამოთქმული აქვს წიგნის 182-ე გვერდზე. იგი წერს: „თუ გავიზიარებთ იმდებულეებს, რომ მხატვრული ნაწარმოები წარმოადგენს სინთესს ორი ელემენტისას: ტექნიკურის (ხაზები ჩემია ა. თ.) სიუჟეტი, ფაბულა, მხატვრული შედარება და სხვ) და იდეის (თვით მწერალი და ნაწარმოებში მოქმედი ხასიათები), მაშინ შეუძლებელია ლიტერატურული სტილი ვაქციოთ მხოლოდ გარეგან ფორმად“.

ჩვენ ვერ გავიზიარებთ ამ შეხედულებას. როცა მხატვრული ნაწარმოების კომპოზიციურ მთლიანობაზე ვლაპარაკობთ, მხედველობაში გვაქვს არა მისი ცალკეული ნაწილების ტექნიკურად ერთმანეთთან შეერთება — შეკავშირება, ფორმალური წყობა დალაგება, არამედ ნაწარმოებში გამოსახულ მოქმედებათა და მოვლენათა ის შინაგანი კავშირი, მოვლენათა და მოქმედებათა მიხეზ-შედგობრივი განვითარების ის ში-

ნაგანი კანონზომიერებანი, რომელშიაც იშლება და რელიეფურად იხაზება თვით ნაწარმოების იდეა, მწერლის მსოფლმხედველობა. აქედან ცხადი ხდება, რომ საქმე ეხება მხატვრული ნაწარმოების შინაგან რთულ არქიტექტონიკას, შინაგან რთულ ორგანიზაციას. საქმე ეხება იმას, რომ კომპოზიციის გვესმოდეს არა მხოლოდ გარეგნული ეფექტისათვის ტექნიკურად მოხერხებული უზრალე შეერთება ნაწარმოების სხვადასხვა ნაწილების, არამედ როგორც ნაწარმოებში გამოსახული ხასიათებისა და მოვლენების ორგანული მთლიანობა, როგორც ნაწარმოების თემის გაშლის, იდეური ამოცანის რეალიზაციის ძირითადი მხატვრული საშუალება. ეს უკანასკნელი კი მწერლის ოსტატობის, მისი შემოქმედებითი სტილის განმსაზღვრელიცაა.

ჯერ კიდევ 1859 წლის 19 აპრილს კარლ მარქსი ფერდინანდ ლასალისადმი მისი დრამის „ფრანც ფონ ზიკინგენის“ შესახებ მიწერილ წერილში, იძლეოდა რა ამ დრამის საერთო იდეურ დახასიათებას წერდა: „უპირველეს ყოვლისა, მე უნდა ვაქო კომპოზიციის (ხაზი ჩემია ა. თ.) და მოქმედების სიცხველე, და ეს მეტია ვიდრე შეიძლება ითქვას ყოველი თანამედროვე გერმანული დრამის მიმართ.“ (კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული წერილები, 1949 წ. ქართული გამოცემა, გვ. 112). აქედან ჩახ. თუ რა მაღალ შეფასებას აძლევდა მარქსი ნაწარმოების კომპოზიციას.

ნაწარმოების კომპოზიციური ანალიზით ხოვს მოგნახოთ მოვლენათა შორის არსებული შინაგანი მიხეზ-შედგობრივი კავშირი და ამის საფუძველზე მოვახდინოთ ნაწარმოების იდეური შინაარსის საერთო შეფასება. კომპოზიციის კომპოზენტების (მოქმედება, დიალოგი, პეიზაჟი და სხვ.) შემაერთებელი ლერძი ეს ნაწარმოებში გამოსახულ მთავარ გმირთა ხასიათებია, რომელთა ურთიერთდაპირისპირებითა და შეჯახებით ვითარდება თვით მოქმედება. ამიტომ ნაწარმოების კომპოზიციური ანალიზის განუყოფელი ნაწილს შეადგენს მისი სიუჟეტური საფუძვლების გარკვევა. სიუჟეტი წარმოადგენს ნაწარმოებში მოცემულ მოქმედებათა კონკრეტულ სისტემას, რომელშიც იხატება გმირთა ხასიათები. სხვაწაირად რომ ვთქვათ, სიუჟეტში ყალიბდება თავისი სრულყოფილი ფორმით კომპოზიციურად ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული მოქმედება და ხასიათი, მოვლენა და მხატვრული სახე. ეს სწორი, მეთოდოლოგიური განსაზღვრა საშუალებას გვაძლევს სწორად წარმოვიდგინოთ სიუჟეტის, როგორც მხატვრული ნაწარმოების იდეური შინაარსის განვითარების ძირითადი კომპოზიციური საშუალების როლი და ადგილი

წინასიტყვაობის წამძღვარება 1952 წლის ივნისში გამოცემული წიგნისათვის.

მაგრამ მიუხედავად ამ ნაკლოვანებებისა და ბენაშვილის წიგნში განხილული თემები და

პრობლემები ინარჩუნებს აქტუალურ მნიშვნელობას ქართულ საბჭოთა ლიტერატურის იდეური ზრდისა და სრულყოფისათვის.

1952 ა. თოვსუჩი.

„ახალი“, 1952, № 9, გვ. 152-157

~~ბიბლიოგრაფია 1804 წლის აჯანყების შესახებ.~~

1804 წლის აჯანყება, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთს მოედო, მე-19 საუკუნის საქართველოს ისტორიის მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენაა. ამ საკითხზე არსებული აუარებელი დოკუმენტების მეტი ნაწილის გარეგნის პირველი ცდა ეკუთვნის ალ. ფრონელს (ყიფშიძე), რომელმაც 1896 წ. გამოაქვეყნა სპეციალური შრომა („მთიულეთი 1804 წელსა“). ვ. ტოგონიძის შრომა „ქართლის მთიანეთის გლეხთა აჯანყება 1804 წ.“ ამავე საკითხს არკვევს.

შრომის დანაწილება ცალკე თავებად უფრო უადვილებს მკითხველს გაეცნოს აღმოსავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკურ და ეკონომიურ მდგომარეობას რუსეთთან შეერთების წლებში, აჯანყების მიზეზებს, მსვლელობას, მონაწილეებს და ბოლოს მისი დამარცხების მიზეზებს.

შრომის პირველ თავში ავტორი ვრცლად განიხილავს საქართველოს პოლიტიკურ მდგომარეობას და სათანადო შეფასებას აძლევს რუსეთთან შეერთების ფაქტს. მასალების მიმოხილვის საფუძველზე ავტორის ყურადღება ჩერდება საბჭოთა მთავრობის კომისიის ყიურის დადგენილებაზე, სადაც ნათქვამია: „საქართველოს წინაშე მაშინ ალტერნატივი იდგა — მას შაჰის სპარსეთი ან სულტანის ოსმალეთი დაიპყრობდა, ან იგი უნდა რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ შესულიყო... მეორე პერსპექტივა მაინც უმცირესი ბოროტება იყო“ (გვ. 17).

რუსეთთან შეერთება „უმცირესი ბოროტება იყო“, ვიდრე ოსმალურ სპარსული აგრესია, რომელიც ქრისტიანულ საქართველოს მაჰმადიანურ ოკეანეში ჩაძირვას უქმნდა, ეს ნათლად ჩანს ავტორის იმ დასკვნებიდან, რაც იმდროინდელი ვითარების მიმოხილვის შედეგადაა მიღებული. მართალია, მეტად მძიმე იყო ქართველი ხალხისათვის კაპიტანსპარავნიკების მათრახების ზუზუნნი, უცხო დაწესებულებები, ქართული ენის ჯანდევნა და რუსულის გაბატონება, მაგრამ ავტორს მხედველობიდან არ გამოორჩენია ის გარემოება, რომ რუსეთთან შეერთებას თავისი დადებითი მხარეებიც გააჩნდა.

მთელი რიგი დოკუმენტებით, თვით ოფიციალური რუსი ისტორიკოსების შრომებიდან და საქართველოში მყოფი რუსი მოხელეების დოკუმენტებიდან მტკიცდება, რომ „საქართველოს გადარჩენა დაღუპვისაგან“ ცარიზმს ესმის, როგორც რუსეთის ინტერესების დაცვა აღმოსავლეთში“ (გვ. 19—20), რომ საქართველოს ბედი ისე გადაწყდა, როგორც, ეს ცარიზმის ინტერესებს შეესაბამებოდა და, რომ „ახალი გუბერნია (—საქართველო — ვ. ი.) უნდა იყოს მისი შემდგომი შეტევითი პოლიტიკის ბაზა კავკასიის იქით და უწინარეს ყოვლისა ამიერკავკასიის იმ პროვინციების მიმართ, რომლებიც სომხებით არის დასახლებული“ (გვ. 33). ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს იმასაც, რომ რუსეთთან შეერთების შედეგად საქართველო ფიზიკურად გადარჩა, არ შეეწირა ოსმალურ-სპარსულ აგრესიას.

რუსეთის შემოსვლის ფაქტს კიდევ იმიტომ აფასებს ავტორი დადებითად, რომ საგარეო სიმშვიდის მოპოვებამ ქართველი ხალხი ეკონომიური და კულტურული წარმატების გზაზე შეაყენა და მანამდე ცალკეულ ნაწილებად დარღვეული XIX საუკუნის მეორე ნახევარში კვლავ გაერთიანდა და ჩამოყალიბდა, როგორც ერი.

1804 წლის აჯანყების მიზეზების ნათელსაყოფად ავტორი გვაცნობს XVIII—XIX ს. ს. მიჯნაზე მცხოვრები ქართველი გლეხობის მდგომარეობას.

„სახელმწიფო და ფეოდალები ცდილობდნენ თავიანთი დაქვეითებისა და უბედურების მთელი სიმძიმე გლეხობის ზურგზე გადაეტანათ“ (გვ. 53). ხშირი იყო გლეხობაზე ყაჩაღური თავდასხმა, ტყვეებად წაყვანა და გაყიდვა. შრომაში მრავალმხრივ საყურადღებო ფაქტებია მოყვანილი, კერძოდ ხაზა და პაატა ციციშვილების ბანდითური მოქმედება, რომელნიც საციციანოში მომხდარი შინააშლილობის წიაღაზე ჯაფახეთში გაქვეყულან და იქიდან აწარმოებდნენ თავდასხმებს თავის ყოფილი ყმა-გლეხებზე, ხოლო მოტაცებულთ ყიდდნენ იმერეთსა და თურქეთში. მაგრამ მეფის ხელისუფლება საქართველოში იმდენად დაძაბუნებული იყო, რომ ვერ შესძლო

ამ მოთარეშე ბანდიტების ალაგმვა და მათთან ისევ დათმობაზე წასვლას რჩებოდა. თეიმურაზ მეორემ სხვა რომ ვერაფერი შესძლო „საციციანოში დაბრუნება შესთავაზა მათ“. (გვ. 55) აქვე ვეცნობით გლეხობის ორმაგ ბეგარას — მემამულისა და სახელმწიფოსი, რაც სიდუხჭირეში მყოფ გლეხებს უარეს მდგომარეობაში აყენებდა, ხოლო ცენტრალური ხელისუფლების მიერ გამოცემული სპეციალური კანონები, რომ შეემსუბუქებინა გლეხების აუტანელი მდგომარეობა, ბევრს არაფერს იძლეოდა.

ცარიხში მთავარ დასაყრდენს ხედავს თავადაზნაურობაში. ციციანოვმა მიანიჭა მათ ყველა უფლება და უპირატესობა „რუსეთის ტახტის დასაყრდენ კეთილშობილთა წოდებისა“. ამ მაღალი წოდების თავის სასარგებლოდ გამოყენება კი ცარიხში შესძლო გლეხთა ექსპლოატაციის ხარჯზე. გლეხების აუტანელი ძარცვა-გლეჯის წინააღმდეგ პირველი მასობრივი აჯანყება დაიწყო 1804 წლის გაზაფხულზე აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, რომელშიც მონაწილეობდნენ მთიულეები, მოხვევები, ხევსურები, ფშაველები და ოსები.

მეორე თავის მეორე განყოფილებაში განხილულია ქართლის მთიან; თის ეკონომიური და პოლიტიკური მდგომარეობა, მთელი ხალხის ეკონომიური მდგომარეობისა და სამეურნეო ხასიათის განმსაზღვრელ ერთ-ერთ ფაქტორად ავტორი მიიჩნევს იმ გეოგრაფიულ პირობებს, რომელიც მთას ახასიათებს და ბარისაგან განასხვავებს. ამ მხრივ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ჭილაშვილი, რომელიც მთის მკრთველად ითვლებოდა და 1827 წ. „ფინანსთა მინისტრის კანკრინის დაჯალბებით ადგენს მთის სამეურნეო მიმოხილვას და მთავრობას უდგენს თავის ნაშრომს“. (გვ. 65) ჭილაშვილის ცნობების განხილვისა და მისი ვახუშტისეულ აღწერილობასთან შედარების საფუძველზე ავტორი დასკვნის, რომ „მთას ასი წლის განმავლობაში ცვლილება დიდად არ ეტყობა, გარდა იმისა, რომ საქართველოს სამხედრო გზაზე. გასაგები მიზეზებით, განხორციელებულა მიმოსვლა, რასაც თავის ორბიტში მოუქცევია ამ გზის პირას მცხოვრებნი“ (გვ. 66—67). ამ დებულების დასაბუთებლად ავტორს საკითხის უფრო ფართოდ განხილვა მართებდა, რადგან ვაჭრობის განვითარება ისეთი ფაქტორია, რომელიც უდიდეს ცვლილებებს იწვევს მეურნეობის ყველა დარგში და ამდენად თქმა იმისა, რომ ასი წლის განმავლობაში მთამ ცვლილება არ განიცადა და დახუსტებას მოითხოვს.

მართალია ვ. ტოგონიძე გარკვევით ამბობს რომ გზაზე გაცხოველებულმა მიმოსვლამ თავის ორბიტში მოაქცია ამ გზის პირას მცხოვრებნიც, მაგრამ რა ცვლილებები შეიტანა ამ მოვლენამ

მთის ეკონომიკაში, როგორი ხ. ხით წარიმართა მეურნეობის თვითეული დარგის განვითარება — გაუკვეველი რჩება, მაშინ, როდესაც სათანადო წყაროების გამოყენებით მშვენივრად არის დასაბუთებული ის გარემოება, რომ „საქართველოს სამხედრო გზაზე ს. ვ. კრო მიმოსვლა გაჩნდა ჯერ კიდევ XVIII-საუკუნეში, ქართველ მეფეთა დროს, როდესაც მას ოსეთის გზა ან „ოსეთზე გავლის გზა“ ეწოდებოდა“. (გვ. 67).

ავტორი აქვე გვაცნობს საბაჟო ტარიფებს და იმ მძიმე საგადასახადო სისტემას, რომელსაც „სარუსო“ ეწოდებოდა და რომელიც საშინელ ტვირთად დააწვა ორგვარი გადსახადით (ყალბი — მიწის გადსახადი და კოპლობრივი გადსახადი) დაბეგრულ გლეხობას.

ხალხური გადმოცემიდან ცხადად სჩანს რომ XIX საუკუნის დასაწყისიდან მთაში (მაგ. ხევში) სოფლის მეურნეობის განმსაზღვრელ ფაქტორს მეცხვარეობა შეადგენს. ხოლო სათანადო წყაროებიდან (რომელსაც ავტორი ასე უხვად იყენებს) ვტყობილობთ, რომ დარიალის გზით ჩრდილოეთიდან შემოჭრილმა ახალმა ძალამ ხევის პოლიტიკურ-ეკონომიური უძრაობა დაარღვია და კარჩაკეტილი მეურნეობა კაპიტალისტური განვითარების რელსებზე შეაყენა.

ბიუროკრატ-ჩინოვნიკებთან ერთად მომრეულდნენ ჩარჩი ვაჭრები, რომელთა საბრუნავ საქონელს მატყლი, ტყავი და ხორცი შეადგენდა. ვაჭრობის განვითარებამ დააჩქარა გარეთ გასვლის პროცესი, რასაც შედეგად მოყვა საკუთარი მეურნეობის ერთი დარგის, მიწათმოქმედებისადმი ზურგის შექცევა, ხოლო მეორე დარგის — მეცხვარეობა-მესაქონლეობის განვითარება. ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ ნწირ ნიადაგზე ხენა თესვასთან შედარებით მეცხვარეობა ნაკლებ შრომასა და მუშა ხელს მოითხოვდა, ხოლო შემოსავალი მეცხვარეობიდან გაცილებით მეტი იყო, ვიდრე უნაყოფო ნიადაგზე მოყვანილი მარცვლეული კულტურებიდან. ცხვირიდან მიღებული შემოსავლით მას საშუალება ეძლევა შეგროვოს ფული. წავიდეს საკუთარი ტრანსპორტით ჩრდილოეთ კავკასიის უხვოსავლიანი ველებისაკენ და ფულით შეიძინოს მისთვის საჭირო პურეულის მ. რაგი.

საქონლეობისა და მეურნეობის განვითარების ეს პროცესი ერთბაშად არ წარმოშობილა. ასეთი მდგომარეობის პირველი ანარეკლი იყო გზის პირად მდებარე სოფელი, რომლის შესახებ გზიდან შორს მდებარე სოფელი მოხვევე სამართლიანად აღნიშნავს: „ეკენი (ე. ი. გზის პირად მცხოვრებნი ვ. ი.) დუქისა და ბ. ხორის ხალხნი არიან“, მაგრამ არსებულ მდგომარეობას დიდხანს ვერც გზიდან მოშორებული სოფელი ინარჩუნებს და ისიც ახალი ცოვრების ფერხულში ებმება. საქართველოს სამხედრო

09 1000000 200 1000000

B 000 1000 11 1000 1000000 1000

malen (4)

30000000

10000000

10000000

02.11.93

30000000